

Titel: Fortegnelsen over Trykkefrihedens Skrifter III, stk. 18

Citation: "Fortegnelsen over Trykkefrihedens Skrifter III, stk. 18", i *Luxdorphs samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Fortegnelsen bind 3, Fortegnelse paa alle de Skrifter som siden Trykfriheden ere udkomne, stk. 1-27, anm. nr. 1-272, dækkende 14.09.72-14.09.73 [stk. 2-27 ikke averteret i Adresseavisen]*, Gyldendal, 1773, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-4_003-shoot-workid4_003_018.pdf (tilgået 10. maj 2024)

Anvendt udgave: Luxdorphs samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Fortegnelsen bind 3, Fortegnelse paa alle de Skrifter som siden Trykfriheden ere udkomne, stk. 1-27, anm. nr. 1-272, dækkende 14.09.72-14.09.73 [stk. 2-27 ikke averteret i Adresseavisen]

Ophavsret: Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse.

[Læs Public Domain-erklæringen](#)

272 Kritisk Fortegnelse over alle udkomne Skrifter, siden Trykfriheden.

Tredie Aargang, 18. Stykke. No. 122.

Korte Anmerkninger over enkelte Steder af det Gamle og Nye Testaments Bøger, tagne af Østerlandenes, saavel som Grækernes, Romernes og andre Folke-Arter Alderdomme og Skikke, af gamle verdslige Skribenters Vidnesbyrd, af Ordenes egentlige Bemærkelse i begge Sprogene, til visse Steders, Fortællers og Talemaaders desto nøiere Oplysning og Forstand, ved Jørgen Stauning, Medtjener i Ordet til vor Frue Menighed og Præst til Hospitalet i Aarhus. Første Deel, indeholdende Anmerkninger over de historiske Bøger. Aalborg 1773.

2

274 Selges for 2 Mark. Stor 12 Ark 8. foruden Dedication og Fortale.

Efter Tilskriften til den dyrekøbte Guds Menighed til vor Frue Kirke i Aarhus følger en Fortale til Læseren, som i den underrettes om Forfatterens Hielpemidler og Øiemed: Begyndelsen af Fortalen er sørgelig og jamrende. Med skarpe Moraler og bidende Bebreidelser sætter han an paa den største Deel af den danske Nation. "Faa, siger han, have Raad til at kiøbe, og færre Lyst til at læse saadant et Skrift, der ikke just er af den Smag, at det kan fornøie den letsindige Hob. Vel betænkte jeg, at en ubekendt Skribent, der kommer frem med især det Slags Skrifter, vilde finde lidet Tilløb, derfor ventede jeg mig ikke heller noget overflødig, dog havde jeg formodet et større, end det jeg haver faaet, der neppe er saa tilstrækkeligt, at den halve Bekostning hermed kan bestrides." Baron Holberg skal sande dette Klagemaal med ham. I Holbergs Tid, da Smagen endnu ikke ret meget havde udbredt sig, kunde saadan en Jamren over Tidernes forvrængte Tænkemaade gælde, men i vore bedre oplyste Tider er den uretfærdig. Desuden hvem raader mere for Smagens Forbedring iblant Hoben end Præsterne? Paa deres saavel offentlige

3

275 som hemmelige Underviisning, Opmuntringer og Raad beroer Mængdens Dannelse. Væner de deres Tilhørere til et uædelt Sprog, og gemene Tanker, hvor kan da andet end en middelmaadig Tænkemaade blive herskende. Hverken kan eller gider de læse andre Bøger end dem, som hverken ved Tydelighed, Grundighed og Behagelighed udfordrer Eftertanke. Vi ynke derfor Forfatteren, om Fordærvelsen skulde være større i hans Menigheder, end paa andre Steder. Saa dyr en Tid paa Læselyst er dog, som vel er for Kundskabens Fremgang, endnu ikke almindelig. Hernæst angiver H.V. Kilderne, hvoraf han har øset sine Anmærkninger. Den første er Oldsagerne. Af visse Folkes gamle Skikke, overeenstemmende med hvilke Skriften taler, opklares mangfoldige dunkle og vanskelige Skriftsteder. En fuldstændig Kundskab i Oldkyndigheden baner Veien til at forstaae de Steder, som ere blevne mørkere for os som længere borte fra disse Lande og mindre kyndige i de allerældste Skikke, da de vare fattelige nok i Skribentens Levetid. Den anden Kilde til disse Anmerkninger er enkelte Steder hos gamle verdslige Skribentere, hvorved enhver historisk Sandhed i Skriften stadfæstes, eller en Lighed forestilles imellem de Begivenheder, hine fortælle, og de bibelske: Der er hos verdslige Skribentere mange Fortællelser,

4

276 der enten ere umiddelbar laante af den hellige Skrift, eller ved Overleverelser og andres Vidnesbyrd ere blevne dem bekiendte. Hr. Stauning anfører Exempler af Ovid, Tacit og Homer. Endelig har og Ordenes Bemærkelser i hegge Sprog givet Anledning til en god Deel Anmærkninger, hvorved endeel Steder i Oversættelsen ere forbedrede og blevne tydeligere. Men er vel denne Kilde forskiellig fra de andre tvende af Forfatteren angivne? Talebrugen er jo eene afgjørende i Fortolkningskonsten. Efter den forklarer jeg jo naar

jeg tager Oldsagerne, Hististorier og Begivenheder til Hielp, og den Forklaring, der ikke kan forsvare sig med Talebrugens Medhold, er altid forkastelsesværdig. Foruden disse benævnte Kilder har Forfatteren fremhentet sine lagttagelser og Forklaringer af enkelte Skrifter og Bøger. Af dem ere nogle gode, nogle middelmaadige, slette og upaalidelige Raadgivere. Hvad Under da, at vor Skribent, forført af sine Veivisere, ofte skeier ud fra den rette Vei. Videre siger Forfatteren: "Eet er dog i mine Tanker ved dette Skrift nyt, at det er, saavidt jeg veed, det første og eeneste i sit Slag paa vort Sprog. Vel findes og i dette Sprog Forklaringer over visse Bøger af Skriften, som Hr. Mossins Forklaringer over 1ste Mose Bog; Ursins frie Oversættelse af Jobs Bog, Davids

5

277

Psalmers og Salomons Bøger; Testrups Saliggjørende Kundskab eller Forklaring over Skrivelsen til de Collosser; C. F. Monrads Forklaring over Skrivelsen til de Galater og de Colossenser; Dankel over Aabenbaringen, o. a. fl. Men Anmerkninger just af det Slag i vort Sprog veed jeg ingen at nævne. Tulles Bibel-Lys sigter kun til at forbedre visse Steders Oversættelser. Derimod ere der i fremmede Sprog en Mængde saa kaldede Observaciones S. in loca utriusque fæderis difficiliora. — Skulde de Danskes Sprog og Mænd ikke kunde frembringe noget saadant?., — Naar Hr. St. siger, at hans Skrift er det første og det eneste i sit Slags paa vort Sprog, saa vil han nok have det forstaaet om strøede Anmerkninger over visse Steder i de bibelske Bøger, eller om Noter uden Text. — Thi i Svaningii og Lorentzens Bibel finde vi jo mange ligesaa smagelige Forklaringer, som Forfatterens kan være. Desuden maae han nok ikke have tænkt paa D. Nannestads Anmerkninger over nogle Kapitler i Matthæus, til Prøve udgivne. Wolfburg over Judæ Sendebrev, og især den hældige Skriftfortolker, den salige Provst Bytzovs tydelige Forklaring over Johannis 1ste Brev og over Judæ Epistel, fortiente, efter vor Skiønsomhed, ti gange hellere at nævnes med Berømmelse end de af Forfatteren navn-

6

278 givne. Mangfoldige Steder i det Nye Testamente blive rigtig og grundig forklarede, og omendskiønt han ikke gaaer Fod for Fod, Vers for Vers, Kapitel efter Kapitel frem efter Ordenen i de bibelske Bøger, saa kan dog de hosføjede Registerne tiene som en Ledetraad og Veiviser i det Sted. Tulle i sit Bibel-Lys har langt andre Anmerkninger imellemstunder, end de vi ofte straffes med af Hr. St. Vi have fundet hos Tulle Forklaringer, som Tydskerne længe efter har solgt os for nye og som Fortiden ganske ubekjendte. Aldrig troe vi, at Hr. St. er saa dristig at sætte sine Anmerkninger, nær havde jeg sagt sine mestendeel af andre laante Bibelfortolknings, i Ligning med en Vitringes, Deilings.— Det er at føle sig selv for stærkt, naar han tør nævne sig som Olearii Ligemand i Lærdom. Det gik endda nok an, i Fald Forfatteren alene havde maalet sig og sine Anmerkninger med en Oeders, en Alberts og Elsners, hvis Oplysninger som tiest ere mere vittige og lærde, end rigtige og grundige. Imod Slutningen faae vi Øiemeedet at vide med dette Skrifts Udgivelse.

„Hvad Skriftets Øiemærke og mit Øiemærke med Skriftet angaaer," (er det to forskellige Øiemeed, saa er den Inddeeling saa fiin og vigtig, som om den var sluppen ud af en vis Theologs Skole), "saa troe-

7

279

de jeg, at det kunde være Ustuderte til Oplysning og Veiledelse, og blant Studerte en stor Deel af Studentere, der ei have Raad til at eie eller Tid til at læse andre store og vidtløftige Verker, der henhøre til Bibelens Forklaring, til en nyttig Haandbog, hvori de kunde finde noget over de vigtigste Steder til nærmere Veiledelse og Eftertanke, ei alene naar de skulde holde offentlige Taler, men endog naar, og om de vilde øve sig i den hellige Skriftes Forklaring. De faae i deres Skolegang kun liden Smag paa det, der henhører hertil; og ved den høie Skole have de ei altid Evne og Leilighed for at erhverve saadanne Indsigter., — Saavidt Hr. St. Kommer da alle, saavel Ustuderte som I af de Studerte, der ei have Raad og Tid til at læse store Verker. Hr. Stauning flyer eder en Haandbog, der skal fordrive Taagen og opklare de vigtigste Steder for Eder, for at gjøre eder angerløse, naar I skal op at præke, eller naar I, uagtet al eders Flid, blegne over de Vanskeligheder, der vil bryde eder som uovervindelige. — Tager Hr. Stauning med eder som eders Trøster og Raadgiver, saa kan I haabe, at den maadelige Smag, I har bragt ud med eder af Skolen, og I ei har Evne til at forfine ved Høiskolen, ved hans sikre Underviisning skal kiendelig forbedres. Denne patriotiske Lyst at

8

280 tiene sine Medborgere, har Hr. St. følet saa heftig, at han har taget i Betænkning at brænde inde med disse danske Anmerkninger. Hans indvortes Kald til at være Forfatter har ikke forundt Skriftet den nødvendige Tid for at komme til Modenhed. — Ved Giennemlæsningen har vi truffet for saadanne Forklaringer som ikke alene ere urigtige, men fordærver den gode Smag. Men forsømmer eder ikke derfor, I Theologiens ivrige Dyrkere! her kan I læse de Vildfarelser i Modersmaalet, som I tilforn maatte lære i et dødt Sprog. Vor danske Sprogkyndige finder her Beviis for Treenigheden i Moses 1ste Bog 1-3 Vers. Denne

Hemmelighed betroes nu ikke mere til Studerte alene, men Frue Menighed i Aarhus, og Hospitals-Lemmerne, Uagtet Forfatteren ikke har dediceret sit Skrift til dem, vil dog derfor ligefuldt af Kierlighed til deres Sielesørger gotte sig med sproglærde Anmerkninger, studse over deres Præstes grædske og hebraiske Lærdom, og efterdags voxer i Tillid til hans Formaninger og Raad. Af denne Forfatter kan De, mine kiære Medstuderende, lære at udbrede sig med Vidtløftighed over ubetydelige Ting, og enten gaae vigtige Ting ganske forbi, eller skade dem med en utilladelig Korthed. Anmerkningen over 1 Mos. 1, 8. fylder skikkelig i en Præken, ligesom Avner i Korndyngen.

9

281

Oversættelsen af 1 Mos. 2, 7. S. 7. Mennesket blev til et levende Væsen, klinger

bedre i en Philosophs end i Moses Mund. Frue Menighed vil synes vel om at læse og endnu bedre om at høre den lærde Forklaring over v. 8. En Have i Eden. Den ellers rigtige Forklaring, men ved det vedhængende meget Grus alt for vidtløftige Anmerkning over 1 Mos. 23,1. kunde have faaet en smukkere Anseelse og en anden Styrke, i Fald Forfatteren havde læst vor uddødelige Cramers Disputahe de peccato originali. Men det er intet at tale om. Vi kunde skrive ligesaa stor en Bog for at bevise Unytten af den største Deel af disse Anmerkninger, som Forfatteren har skrevet for at udlaane, Hvad han har laant af andre. Men vi maa spare vor Umag indtil Forfatteren forlanger Beviis af os for vor Kritik. Dersom Hr. St. saa flittig vil blive ved at læse, dog især gode Skrifter, kan Eftertiden love sig om en 10 Aars Tid et modnere Verk fra hans Pen.

No. 123.

Visse og vigtige Sandheder til Nytte og

Brug for dem, som skal gaae til Confirmation for at fornye deres Daabes Naade, fremsatte af J. W. 2det og forbedret Oplag. Aalborg 1771, selges der hos Forfatteren, og

10

282

i Kiøbenh. hos Gyldendal for 8 Sk. Stor 36 Sider 8vo.

Aflegge de Personer større Prøver paa deres elskværdige Egenskaber, som arbeide for det Almindelige, end de, der endog med vidtløstig Lærdom og fiin Skarpsindighed skrive, for at undervise og fornøje et lidet Antal Mennesker, saa fortiene ganske vist de Præster, som besidde Beqvemhed og Menneskekierlighed nok til at forbedre Mængden ved fattelige og tydelige smaa Skrifter, langt hellere alle Retsindiges Høiagtelse og Bifald, end de, som ved store og sprenglærde Skrifter mere udbreder deres egne Fortienester og Gaver, end sørge for den almindelige Nytte og Trang til Underviisning. Skal Religionens Udbredelse være en Præstes Hovedsag; udfordrer hans Embede at sørge for de Enfoldiges Underviisning, og de Underviistes videre Fremgang og Bestyrkelse i Christendommens Grundsandheder: saa fremkalder dette Øiemeed alle hans Evner, hans hele Flid og Tid, for at nedlade sig med sin Lærdom, og lempe sin Underviisning efter Tilhørernes forskellige Fatte-Evne. — Men skulde vel Ungdommens Underviisning i Religionens Sandheder ikke være en vanskeligere og vigtigere Post, end de fleste Præster bilde sig ind, der med en maadelig kisbysiansk Indsigt tiltroe sig Begvemhed nok til at forbedre deres Medmennesker, og

11

283

afhielp den herskende Vankundighed hos den større Hob, som daglige Handteringer og Forretninger hele Ugen igiennem forbyde, ved egen Læsning i nyttige Skrifter, at komme den offentlige Underviisning til Hielp? Paa en kort Tid har vi seet saadanne Mænd af den geistlige Stand med deres Arbeider til Mængdens Underviisning at fremtræde i det Offentlige, som med den stærkeste Følelse af indvortes Kald til at være Forfatter, have foreenet den maadeligste Kundskab, og den jammerligste Anvendelse af den. Skrivefrihedens Alder har fremlokket Prækener, bibelske Cronologier og Harmonier, og Kirkehistorier o.s.v., som i Censurens Tid laae i Dvale og skulede for Dagens Lys: Til Skrivefrihedens Fostre kan vi ikke regne nærværende lille Bog, af hvilken vi seer det 2det og forbedrede Oplag at være udgivet i Aalborg 1771. Dersom en stærk Aftræk paa et Skrift er altid et sikkert Vidne om Skriftets indvortes Værd, snarere end paa Kiøberens Nysgierighed, Uforsigtighed og slette Smag: saa har denne Piece just ikke havt saa tynd en Skiebne. Forfatteren, som har skiult sig under tvende Begyndelses Bogstaver af hans Navn, holder man for er Hr. Johan Wandall, resider. Kapellan til Budolphi Menighed i Aalborg. Hans Hensigt med Udgivelsen af denne Bog er roesværdig. Vores Sag bliver nu at undersøge, om Indholdet

12

284

svarer til Titlen, hvorvidt disse Sandheder kan kaldes visse og vigtige, og tiene til Nytte og Brug for dem som til Confirmationen skal aflegge offentlige Prøver paa deres Indsigt i Religionen.

Orden, Tydelighed, Korthed, beqvemme Exempler og Lignelser bør udmærke en Bog af nærværende Indhold. — Naar derfor Forfatteren strax træder frem med det Spørsmal: hvor er du først kommen i Pagt med Gud? saa burde man have tiltroet ham den Forsigtighed i Forveien at forklare hvad Pagt er, for at vænne sine Læsere til at tænke noget ved Ordet, at de ikke blot skal nøies med Lyden. Først S. 8, efterat Læseren vel ti gange har nævnet Pagt, uden at kunde ombytte det uegentlige og figurlige med et egentligt Ord, faaer han endelig at vide, hvad Forf. vil have forstaaet ved Pagt, nemlig, de Forjettelser Gud i Daaben gjør os, og de Løfter vi igien gjøre ham. Tydelighed er en Hoveddyd hos enhver Lærer, meget meer hos en Mand, som skal være et Lys for de Vankundige og Enfoldige. — De Confirmationsbørn, som skal kunne forstaae S. 3. Forfatterens Forklaring over et Sacramente, og den Mængde uegentlige og figurlige Udtryk og bibelske Talemaader, som Forfatterens Foredrag tvertimod en Lærebogs Egenskaber tindrer af, maae paa egen Haand besidde den sieldne Gave, Forfatteren ikke engang selv har, til at forklare den bi-

13

285 belske og østerlandske Talebrug overeenstemmende med Modersmaalets Natur. Korte Svar, rensede fra alt Uvedkommende og Fyldekalk, kunde man vente at finde i en Bog, som denne er. Imod Korthed støder Forfatteren an S. 12, 13, 14, 15, 16, 23, 24, 27. o. s. v., hvor han med en udvajende Ordighed siger det, som kunde afsattes i to til tre Linier, og saa godt som drukner Spørsmalene i de forfærdelige lange Svar, som han legger sine Konfirmantere i Munden. Kan de forstaae dem, saa er det deres Lykke. Dertil kommer, at Svarene synes ikke at falde naturlige, men hovedkulds paa Spørgsmaalene. F. Er. S. 4. Blive alle de, som ere døbte, salige? I Stedet for at vente Nei, men kuns de som troe indtil Enden, svares her: Ja saa mange som troe indtil Enden, men hvo som ikke troer skal fordømmes. Samme Side: Naar blev Daabens Sacramente først indstiftet? Eftersom den hellige Stiftelse er over al Maade høist betydelig, saa har Guds Aand rigtig ved Aar og Dag antegnet samme, som vi see Luc. 3, 1 - 3. De følgende fem Linier kan ligesaa lidet gielde som et Svar paa Spørgsmaalet, men maae regnes til de Omveie, der forville Ungdommen, forbyde dem al Brug af egen Dømmekraft, og legge Religionen med al anden Udenadslæsning, som en Byrde paa Hukommelsen alene. Ligesaa u-

14

286 ventet komme de Svar, som begynde med saadanne bibelske Sprog, der behøve Forklaring, førend vi kan foreene noget Begreb med Ordene. S. 15. Er da Confirmationen til stor Nytte? Ja visselig; thi foruden det at det er godt, at dens Hierte, som confirmeres, bliver stadfæstet formedelst Naaden Ebr. 13, 9., saa kan og derved Guds Ære udbredes hos andre o. s.v. Ligeledes S. 6. Antager Gud os til sine Børn i Daaben? Ja! Daaben er en god Samvittigheds Pagt med Gud formedelst Jesu Christi Opstandelse 1 Pet. 3, 21.; see og S. 24. det første Spørsmal. Saa elskværdig som den Theolog eller Præst bør være os, som i Tide og paa den rette Maade forstaaer at bruge sin Bibel, saa ubehagelig er den Lærer os, som tør troe, at han beviser og svarer best, naar han lader Bibelen svare for sig, og idelig har dens Ord i Munden, ubekymret om de passe sig, eller ikke. Tage vi os selv saadan en Friehted til, saa kan vi ikke holde en vis vildfarende Sekt fra at gjøre lige det samme. Derved vil mangfoldige Skriftsteder blive udrevne af deres Sammenhæng, og hentes frem for at bevise det, Forfatteren mindst har tænkt paa, eller havt til Hensigt med at optegne dem. Jeg veed nok, at D. Büsching 1757 udgav Epitome theologiæ e solis f. litteris concinnatæ, hvor han og opstillede endeel Skriftsprog, og som tiest

15

287

talte med Biblens Udtrykke. Men hvo veed ikke, at en lærd Mands Anseelse ikke engang undskylder, end sige lovliggjør og forfægter en Forseelse. Naar jeg maatte have Forlov at svare paa theologiske Spørsmale med lutter bibelske Sprog, turde jeg være ansvarlig for, at den Spørgende ikke saa let skulde blive klog paa, enten jeg var Reformert, Katholsk, eller en Socinianer. Naar en Dogmatikus for at oplyse og gjøre Sandhederne sandselige og forstaaelige, vil bruge Exempler og Lignelser, maae de være ædle, beqvemme og vel valgte. Til mine Læseres upartiske Dom vil jeg overlade, om den Lignelse laant af Regnbuen S. 7. er et forstaaeligt og beqvemt Billede paa Daabens Pagt. Enhver, som opløfter sig over Hoben ved sin Tænkemaade, kan ikke andet end føle noget ubehageligt i den ilde valgte Lignelse. S. 24. " At troe paa Jesum eller aandelig at æde Jesu Legeme og drikke hans Blod, er de Troendes daglige Kost og Tæring, men at æde og drikke

hans Blod i Sacramentet er de Troendes Høitids Kost et herligt Giestebud. De Uværdige nyde ikke den daglige Kost o. s. v. „ Hvor den Talemaade at nyde Kosten hører hjemme, behøver jeg ikke at sige. Alt nok, at den i det ædlere Sprog har tabt meget af sin Anstændighed. — Hvorvidt endeel af disse Spørsmale kan

hen-

16

288 regnes til visse og vigtige Sandheder for dem, som vil gaae til Confirmation, naar de enten har i Forveien lært Luthers lille Katekismus, eller de vigtigste Stykker af Pontoppidans, eller det endnu langt nyttigere Udtog af hans vidtløftige Bog Sandhed til Gudfrygtighed, eller læst Biskop Brorsens Præken om Daaben, tilligemed den Salig Hr. Clementins Forklaring over Skriftebønnen og Mag. Fosii Samtale med sine Confirmationsbørn, kan enhver Læser, uden min Erindring selv afgjøre, f. Ex. den hele første Side. Hvad denne lille Bog indeholder enten af Nyt, eller mere tydeligt end de ommeldte Bøger, kunde have været trykt paa 3 til 4 Blade, endog naar Sandhedernes Forskandsninger med bibelske Sprog foran og S. 34. bag efter bleve iberegne. Uagtet Forfatteren ikke kan fortryde paa, at vi ei tør sætte ham i Ligning med den gamle Rambach, I. Watt, Vernet og andre, som med en besynderlig Tydeligheds Gave har vidst at lempe sig efter Ungdommens Begreb, saa er hans Øiemeed dog ligesaa roesværdig, som hans Flid, fordi han ved Forbedringer og Tillæg har stræbt at gjøre sit Skrift rigtigere og nyttigere end den første Udgave af det.